

UDK 811.163.42'367.51
Pregledni rad
Primljen 26. studenoga 2001.
Prihvaćen za tisak 6. veljače 2002.

Pavao Tekavčić

Berislavićeva 12
10 000 Zagreb

ZAVISNE REČENICE U KRHOTINAMA ŽELJKE ČORAK

Na tekstu najljepšega djela naše poznate kulturne djelatnice analiziraju se vrste zavisnih rečenica s obzirom na sintaktičku strukturu i na pragmatičke, tekstovne i druge srodne funkcije.

1. Uvod

Problem što ga obrađujemo na ovim stranicama u neku je ruku "kruna" našega studija lingvostilističkog aspekta autoričine proze. Time želimo postići dva cilja: s jedne strane, upotpuniti sliku bogatstva izražajne strane opusa Željke Čorak; s druge strane, upravo isticanjem vrednota njezina jezika pridonijeti prikazu današnjega, prije svega urbanoga i kultiviranoga, hrvatskoga standardnoga izraza.

Na teoretsko-metodološkom pristupu nećemo se zadržavati: bit će dovoljno reći da bar u glavnim crtama slijedimo *Sintaksu hrvatskoga književnoga jezika* Radoslava Katičića i *Gramatiku hrvatskoga jezika* Stjepka Težaka i Stjepana Babića (v. za oba priručnika navedenu bibliografiju). Tamo gdje od njihova pristupa odstupamo, to ćemo dakako posebno obrazložiti, a kao u svakoj klasifikaciji, i ovdje – kognitivno interpretirajući – naći ćemo kako prototipove tako i nejasne, prijelazne, granične (*fuzzy*) primjere, pa i takve koji dopuštaju više od jedne interpretacije. Na to se osvrćemo u posebnom odsječku.

2. Subjektne rečenice¹

- 1) [Riječ je o rekviziciji pola stana odmah nakon II. svj. rata] *Dogodilo se da je zapalo baš nas.* (10)
- 2) [O autoričinoj prateti Toti, koja joj mnogo znači] *Zanimljivo je da ne znam niti jednu njezinu rečenicu.* (44)
- 3) [Opis slikarija na ukrasnom tanjuru] *Iza te kuće vidi se ladica plovi na [...] otok.* (78)
- 4) [Jedan prizor iz staroga Prezida] *Kroz prozor se vidjelo kako ulicom prolazi [...] čovjek [...].* (88)
- 5) [Refleksije o ogledalu i Mjesecu] *Nekako mi se uvijek činilo da je Mjesec relej preko kojega budućnost stiže na Zemlju, a da ogledala i Mjesec pripadaju istom rodu, prilično je očigledno.* (134; dvostruki primjer, s inverzijom u drugom dijelu)
- 6) [O staroj vitrini] *Važno je da je ona zadržala svoj stari, fini miris.* (154)
- 7) [Autoričina majka pričala joj je o Prezidu, pa i o kuhinji] *Toliko [...] da mi se gotovo čini kako sam u njoj bila.* (176)
- 8) [U vezi s knjigom o zagrebačkoj katedrali iz god. 1988.] *U međuvremenu se dogodilo da je knjiga dobila najvišu republičku nagradu.* (200)
- 9) [Željka Čorak vrlo toplo kaže kako voli katedralu pa se nada da i katedrala voli nju] *Izgleda tako.* (200; ovdje prilog *tako* funkcionira kao jedini “površinski” ostatak subjektne rečenice, anaforičke i eliptične)

3. Predikatne rečenice

- 10) [Uvod u odlomak o uništenoj kući u Prezidu, koju autorica osjeća kao svoju] *Specifičnost je moje kuće [...] da je za moga života nikada nije bilo.* (9)
- 11) [Jedan djedov brat] *Bio je [...] sjemeništarač, s namjerom da se upiše na bogosloviju.* (36)

¹ Korpus je autoričino najljepše i najpoznatije djelo, *Krhotine* (v. bibliografiju). Primjere navodimo s brojem stranice, nebitne dijelove izostavljamo (simbol: [...]), a primjere uvodimo kratkim objašnjenjima konteksta). Od 631 primjera ukupno ovdje ih donosimo 124.

- 12) [O javnim česnama u Prezidu] *Ostala je tek jedna na "Trgu kralja Tomislava", a funkcija joj je još samo da nosi taj natpis.* (82)
- 13) [Stara vazica, koja je] *draga naznaka da je u Totinoj kući to mjerilo bilo poštovano.* (108)
- 14) [O kičastoj skulpturi mladoga para] *Sklona sam pomisliti da ga Tota i nije nabavila za svoju kuću.* (112)
- 15) [Reminiscencija na dvorac-igračku u Prezidu] *Činjenica jest da se u Totinoj kući dvorac nalazio na podu.* (196)

4. Objektne rečenice

Te rečenice obuhvaćaju i izrične, pa su po čestoti odmah iza odnosnih, koje zauzimaju prvo mjesto (v. § 5).

- 16) [O najstarijem sačuvanom obiteljskom dokumentu, iz g. 1787] *Slučaj je htio i da sadržaj Bartolova papira [...] ocrtava granicu hrvatske zemlje.* (20)²
- 17) [O prabakinoj hrabrosti, priča autoričin ujak] *Čuo je kako je jednom nosila znatnu svotu novaca kroz šumu.* (24)
- 18) [U vezi s požarom 1942] *baka, "majka" kako su je svi zvali, doživjela je da joj oni kojima je najviše pomagala za uzvrat spale kuću [...]* (32)³
- 19) [O jednoj od prateta] *Znadem kako je izgledala unutrašnjost [...] stana, u koje je toplice išla, kakva je jela voljela...* (46; trostruki primjer neupravnog pitanja)
- 20) [Jedna zgoda s početka 20. st.] *Drugi dan [...] svećenik je obavijestio prisutne da je izgubljena šunka, da je namijenjena svatovima, i da se nalaznik moli neka [...] je vrati [...]* (56)
- 21) [O garnituri starih vrčića] *Koliko su oni visoko na evropskoj porculanskoj ljestvici, niti ja sama nisam znala [...]* (74)
- 22) [Djed je bio vrlo dobar pa] *nije mogao podnijeti da se ustrijeli ostarjeli pas.* (97)
- 23) [O pratetku Nenetu u Veneciji] *Ne znam kojim je ulicama Nene hodao, gdje je stanovao, što ga je veselilo.* (99)

² Prezent *ocrtava* kazuje da se ne odnosi samo na prošlost (kad je slučaj "htio"), nego da vrijedi trajno, do danas.

³ Po našem bi mišljenju čisto logički odnos tražio perfekt (*da su joj spalili*), dok prezent *spale*, opravdan nakon glagola volje, želje, namjere itd., kao da izriče jednu sudbinsku komponentu, volju sudbine, pa je cijeli izričaj time i afektivniji, ekspresivniji.

- 24) [O garnituri čašica] *Zaboravila sam reći da se čašice razlikuju debljinom stakla [...]* (128)
- 25) [Autorica govori o pogledu na brezu iz nekadašnjeg stana] *Gledala je kako raste [...]* (149; ovdje se izriče i modalna komponenta)
- 26) [O jednoj skulpturi anđela] *Moje ikonografsko neznanje ne dopušta mi pročitati prizor [...]* (160; konstrukcija se može usporediti s latinskim akuzativom s infinitivom)
- 27) [O jednom reljefu] *Mama kaže da je imao par i da sam taj drugi reljef ja razbila.* (160)
- 28) [O zaprekama slavljenju Božića nakon II. sv. rata] *moja mama teško je mogla zamisliti, kako će joj mala kćerka biti zakinuta za taj kalendarski vrhunac.* (164–166)
- 29) [O obitelji] *Čast mi je znati da je osjećaj domovine u mojoj kući izboran, a ne automatski.* (188)
- 30) [Mama i nekadašnje naušnice] *Sjećam se da se Martićeva ulica krijesila kad bi ona prolazila.* (202)

Sve su mogućnosti sintaktičkih konstrukcija objektivnih rečenica dakle dobro potvrđene: veznici *da* i *kako*, nepravna pitanja, glagoli u ličnom ili rjeđe implicitnom obliku (infinitivu). Na vremenske aspekte upozorili smo u bilješkama 2 i 3.

5. Atributne (odnosne) rečenice

Poznatu razliku restriktivnih i eksplikativnih odnosnih rečenica nalazimo i u našem korpusu (s napomenom da interpunkcija, tj. zarez – izraz pauze, nije uvijek dosljedna).

- 31) [O staračkoj uništenoj prezidanskoj kući] *To što od nje imam i o njoj znam danas je tu.* (11)
- 32) *Moj dragi djed, kojega nikada nisam vidjela [...]* (30)
- 33) [Pratetak Nene] *Imao je veliku biblioteku koju je stalno upotpunjavao.* (42)
- 34) [O jednoj veseloj zgodi ujaka Franje] *Eto to je Franjina priča koju sam najviše voljela.* (57)
- 35) [Jedna stara fotografija kasnije spaljene kuće] *Bio je to šok za moju mamu koja je nakon više od četrdeset godina ugledala sliku rodnoga doma.* (6)

- 36) [Govor staroj vazi, s aluzijom na požar] *Moja crna vazo, koja zavijek odražavaš zgarište svoje druge vatre! Prva je bila ona u kojoj si stekla rumenilo, bjelinu, zlato... druga je bila ona koja te je učinila spomenikom.* (76)
- 37) [O prodaji kuće u Prezidu] *novi vlasnici koji su je s ljubavlju najljepše uredili, ipak su morali [...] nešto i modernizirati.* (101–102)
- 38) [Poslijeratna šikaniranja] *To je jedan od onih spašenih predmeta koje smo morali otkupljivati [...] premda se znalo kome pripada.* (115)
- 39) [Autoričina majka, kao dijete, kod kartanja] *Virila je iza leđa svome ocu (koji joj je mogao biti djed), ili svome najstarijem bratu (koji joj je mogao biti otac) [...] (130)⁴*
- 40) [O jednom spašenom šalu] *sjećam se jedne pojedinosti koju mi je stalo zabilježiti.* (138)
- 41) [O jednoj davnoj uspomeni] *U sobi koje se sjećam sa strašnom tugom, taj je divan stajao ispod prozora [...]* (148)
- 42) [O starom stoliću] *Dali smo ga urediti, što se pokazalo brzim i jednostavnim.* (152)
- 43) [Mama je jedne godine dotegnila bor] *do Mihaljevca, dokle je mislila da će moći [...]* (a onda *do Tomašičeve ulice, gdje smo stanovali.* (166; ovdje je moguća i mjesna interpretacija; dvostruki primjer)
- 44) [Sustanarstvo poslije II. sv. rata] *Tri obitelji koje su gurale svoje zdjelice [...] punica, koja nikada nije izašla iz kuće [...]* (175)
- 45) [U izvještaju o gospodarskoj izložbi g. 1891] *Teretna kola koja se spominju kola su moga djeda.* (181)
- 46) [Dječje uspomene] *crni medo, koji je neći reći prezidanske krvi, ali prezidanske dlake [...]* (195; v. i bilješku 9)
- 47) [Očuvana biblioteka] *Evo [...] popisa onoga što vatra nije pojela, što ljudi nisu raznijeli, što se iz Prezida selilo u Zagreb [...]* (208)
- 48) [O obiteljskim dokumentima] *Zanimljivu skupinu [...] tvore djedovi kupoprodajni ugovori [...] koji nemaju samo ekonomsko značenje.* (243)

U izboru primjera koji smo donijeli zastupljena su oba temeljna tipa odnosnih rečenica, tj. restriktivne (31, 34, 38, 40, 45, 47) i eksplikativne (32, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 44, 46, 48), a u pr. 36 nalazimo oba

⁴ Otac je naime od autoričine majke kao svojega najmlađega djeteta bio stariji 52 godine, a njegovo najstarije dijete, sin Franjo, bio je od autoričine majke stariji 22 godine.

tipa. U pr. 42 antecedent je cijela rečenica, a u 43 prisutna je i lokalna komponenta. U nekim primjerima, npr. 35 i 48, trebao bi stajati zarez, jer je očito da je rečenica eksplikativna.

6. Adverbne rečenice

6.1. Vremenske rečenice

U izboru koji slijedi naći ćemo sve tri temeljne kategorije na vremenskoj osi, tj. (redom po čestoti) simultanost, anteriornost i posteriornost. U nekim se primjerima ističe durativnost, habitualnost, a i proporcionalnost, dok je glagol u eksplicitnom (obliku), rjeđe u implicitnom (participi na *-ći* i *-vši*).

U hrvatskim priručnicima implicitni glagolski oblici (na *-ći* i *-vši*) definiraju se kao predikatni proširci: Peti 1979: 1–180; Katičić 1986: §§ 1001–1018, pos. § 1017; Težak–Babić 1992: 250 i 270. Od naših primjera v. 49, 54, 61, 64, 71, 102 itd.

- 49) [Pljačka kuća za vrijeme II. svj. rata] *Povlačeći se, Talijani su napravili svoj izbor.* (10)
- 50) [O prateti Nani] *Nani veoma mnogo zahvaljujem, i što sam starija, više mi znači.* (46)
- 51) [O jednom pismu, s aluzijom na požar] *U trenutku kad Troha to u Čabru piše [...] baka i Nene gore u plamenu.* (50)
- 52) [Uspomene na tetka] *Prije nego je otišao u gimnaziju na Sušaku, Franjo je jedno vrijeme bio [...] u Kočevju.* (56)
- 53) [O slikama na ukrasnom tanjuru] *Mijenjale su se i pojedinosti na slici kako se prvotna priča zaboravljala [...]* (78)
- 54) [O javnim česmama u Prezidu] *i izgubivši neposrednu svrhu bile su svojevrsni spomenik kulture.* (82)
- 55) [O nekadanjem Prezidu] *Dok još nismo prodali vrt iza zgarišta mamine kuće [...] taj je vrt sezao do potoka.* (83)
- 56) [Iz obiteljske kronike] *Kad je moja teta Julka bila mala djevojčica [...] šarlah je bio opasna i smrtonosna bolest.* (88)
- 57) [Uspomene] *Jedan dan nakon što sam pisala o djedovom nožu išla sam na sajam [...]* (97)
- 58) [U foto-albumu] *Preslagivala sam obitelj bezbroj puta, kako su rasle moje spoznaje o vremenu [...]* (104)

- 59) [Autoričine vaze] *Nakon što sam se [...] nadarivala ostatka [...], zadržala sam vaze kod kuće.* (122)
- 60) [O garnituri čašica] *Čašice smo intenzivno upotrebljavali dok jedna nije napukla [...]* (128)
- 61) [O finoj staroj čajnoj garnituri] *Držeći tu šalicu u ruci, čovjek ima osjećaj da drži [...] tek oblik praznine.* (133)
- 62) [O staroj vitrini] *Kad bih se ujutro probudila, pogled mi je pao na šareni metež iza njezina stakla.* (154)

6.2. Uzročne rečenice

Temeljna je distinkcija dviju kategorija, prema tomu da li je rematiziran uzrok (*A jer B: Zakasnio sam jer je bio zastoj tramvaja*) ili posljedica (*Kako B, A: Kako je bio zastoj tramvaja, zakasnio sam*). I u uzročnim rečenicama glagol može biti (mnogo češće) u ličnim (eksplicitnim) oblicima ili implicitnima (tj. participima na *-ći* i *-vši*). Poseban su tip one uzročne rečenice koje nazivamo performativnima (v. Tekavčić 1987. i 1998), tj. rečenice koje ne objašnjavaju događaj nego govornikov iskaz, izbor riječi itd.

- 63) [Tetak i tetka, u Prezidu] *Kako oni nisu imali svoje djece, nećaci su [...] živjeli i kod njih [...]* (9)
- 64) [O djedu] *I on je kupovao mnogo šume, vjerujući da je to blago koje samo raste [...]* (30)
- 65) [Opis skupne fotografije] *Obitelj se morala sastaviti iz raznih smjervova, jer jedan brat očito nije stigao skinuti šešir.* (66)
- 66) [Uspomene] *Kako je moja mama kao dijete pala u taj potok [...], tako sam mu se ja uvijek približavala s oprezom [...]* (82–83; korelacija *kako-tako* unosi i načinsku komponentu)
- 67) [O prodanoj kući; v. pr. 37] *novi vlasnici [...] ipak su, život je odmakao, morali nešto i modernizirati.* (101–102; zanimljivo asindetski umetnuto obrazloženje; umetnuta rečenica može se interpretirati i kao vremenska)
- 68) [Zlatne čaše, kroz tri generacije] *Obje su kod mene, jer i od ovih dviju sestara [...] jedne više nema ovdje.* (124)
- 69) [Pljačka prezidanskih kuća] *Budući da sam i vitrinu i njezin inventar [...] zatekla nakon talijanskog odvoza, neću nikada znati kako je ona izgledala [...] prije [...]* (154)
- 70) [O slavljenju Božića] *svi prodavači borova znaju me napamet, jer bor izabirem barem petnaest dana.* (164)

- 71) [O molitvenicima] *Ljubeći iznad svega Božić, uvijek sam u njima tražila božićne pjesme.* (166)
- 72) [Uvrijeđeni seoski kovač] *Ali kola je napravio jednako čvrsta i lijepa, budući da se istina tada rado klanjala šali.* (181)

Ovaj zadnji primjer traži kratak komentar: djed je napravio malu šalu, koja je međutim majstora “pikirala”. Dva dijela uzročnoga perioda ovdje su invertirana, tako da je prvi (uzročna rečenica) tema, a drugi (glavna rečenica) rema.

6.3. Namjerne rečenice

Ovdje nema odstupanja od standardnoga jezika, pa će sljedeći izbor biti dovoljno ilustriran.

- 73) [Rat, u Prezidu] *Obje su kuće [...] bile spaljene od partizana [...] da ih Talijani ne bi iskoristili kao zaklonište.* (10; v. pr. 77)
- 74) [Internat] *Kad su časne sestre obišle spavaonice da vide jesu li sve djevojčice [...] u krevetićima [...]* (60)
- 75) [O umjetnim ciklamama] *Jesu li te svilene ciklame služile zato da miris pravih učine nepotrebnim ili da ga cijele godine prizivaju?* (116)
- 76) [Nekadanje stambene nevolje] *A noću [...] divan se [...] morao maknuti da bi se na njemu moglo spavati.* (149)
- 77) [V. pr. 73] *Zatim su kuću zapalili partizani da je se ne domognu Talijani.* (150)
- 78) [Susret s jednom staricom u Prezidu] *Bio joj je dovoljan samo jedan pogled savršenog oka da [...] prepozna onu djevojčicu [...]* (182)
- 79) [Prodaja kuće] *I tako su moji roditelji [...] krenuli u Prezid, valjda da srede neke formalnosti.* (199)
- 80) [Mamine naušnice] *Bile su napravljene i zato da shvatim kako nisam samo žrtva eksplozije, nego sam i ja proizvođač krhotina.* (203)⁵

⁵ Sintaktička struktura ovoga razmjerno kratkog odlomka prilično je kompleksna: o namjernoj rečenici ovisi prva objektna rečenica uvedena veznikom *kako*, a s njom je u supstitutivnoj koordinaciji treća rečenica, u kojoj je “dubinski” prisutna druga objektna rečenica, s elipsom veznika (“nego da sam i ja” itd.).

6.4. *Dopusne rečenice*

- 81) [Prabaka sakrila drvene konje] *I ma koliko da su ih tražili, nisu ih našli.* (26)
- 82) [O umjetnom jezeru, "jezuz"] *Kao djeca kupali smo se u hladnom jezuz, premda nam je to naravno bilo zabranjeno.* (83)
- 83) [Uspomene] *Premda je u kući bilo mnogo ručnog rada, za svaku se kćerku vezlo jednako i iznova.* (174)
- 84) [Neposr. nastavak pr. 79] *Ja za to nisam smogla snage, premda je odluka o prodaji bila prepuštena meni.* (199)
- 85) Jedan od primjera dopusne rečenice je i pr. 38.

6.5. *Posljedične rečenice*

- 86) [Prabakin trik, kad su je neki sumnjivci počeli slijediti u šumi; v. pr. 17] *Tako je uvjerljivo zvala nepostojeće pratioce da su je nepoznati ostavili na miru.* (24)
- 87) [Ista osoba] *se toliko bojala za svoje unuke da je opasne igračke sklonila s lica zemlje.* (26; nastavak je pr. 81)
- 88) [Djed] *Ostavio je u svojoj djeci [...] toliki trag nježnosti da je preteklo i mene.* (30)
- 89) [Uspomene] *U Prezidu je snijeg znao biti tako visok da je dopirao do prvog kata.* (88)
- 90) [Stari karafindl] *predmetić je zaslužio da iznova uđe u opticaj, tako se krijesi.* (118)
- 91) [Obiteljske uspomene] *Višestruka kumstva potvrđivala su vezu [...] obitelji, tako da je taj odnos bio, i do danas ostao, privržen i topao.* (171).⁶
- 92) [Duhovito o uspomeni na jednu staricu; poslj. rečenica ovdje je frazem] *Toliko mi se gura u rukopis da neka joj bude.* (187)
- 93) Primjer posljedične rečenice je i pr. 7.

6.6. *Rečenice (ne)adekvatnosti*

Ono što tako nazivamo smatramo posebnim tipom zavisnih rečenica, koji objedinjuje tri sadržajne komponente: kvantitativnu (stupanj

⁶ Ovaj primjer dobro ilustrira distinktivnost pauze, tj. zarez: onako kako je otisnuto, period je konkluzivan, ali je po kontekstu posljedičan, pa bi zarez, ako uopće, bolje stajao iza *tako*.

adekvatan, prenizak ili previsok u odnosu na posljedicu), namjernu (koliko je uzroka potrebno da dođe do posljedice) i uobičajenu posljedičnu. Posebnost tih rečenica ogleda se i u posve formalnoj strani, koja je mahom namjerna (hrv. *da* ili *da bi*, *kako bi*; njem. *um zu* + infinitiv, tal. *per* + inf. / *perché* + konjunktiv itd.). Katičić (1986) donosi primjere za te rečenice (§ 645), ali bez napomene o posebnosti te kategorije. V. o tome Tekavčić 1980: 6–7, 1982: 132.

U našem smo korpusu našli samo ova dva primjera:

- 94) [Potpisi u starom molitveniku] *Budući da je Julka bila dovoljno obzirna da se u nj ne potpisuje iza Tote, ja sam to obavila sama [...]* (163)
- 95) [Sukob s jednom profesoricom] *Bila sam suviše mala da razaberem što je sve to.* (206)

6.7. Pogodbene rečenice

Od tri glavna tipa rečenica potencijalni je zastupljen samo u jednom primjeru, br. 98 (a i taj dopušta druge interpretacije), dok su svi drugi realni ili irealni. U nekim primjerima (npr. 96) nalazimo izraz habitualnosti, u drugima je hipotetski period polazište za intenzifikaciju (99).

- 96) [Uspomene] *Ako bi počela padati kiša, spuštala bih poklopac i slušala je.* (11)
- 97) [O pratetku Nenetu, vrlo zanimljivoj osobi] *Slutim da bih ga veoma voljela da smo se susreli na svijetu.* (42)
- 98) [Tumačenje figurica na temelju Andersena] *Dječak je [...] mali Kay, a Vjerica je njegova Gerda, za slučaj da se u blizini razbije ogledalo.* (87)
- 99) [Gnijezda u staroj kući] *Ako je jedno gnijezdo dovoljno za sreću, što bi se tek moglo reći za četrnaest!* (101)
- 100) [Autorica ne želi vidjeti moderniziranu staru kuću] *Ako nove slike nalegnu na stare, kako ću one stare ikada vratiti?* (102)
- 101) [O ogledalu] *Kada bi čovjek mogao listati ogledalo [...] kakva bi se lica pojavljivala – koliko vlastitih!* (134)

6.8. Načinske rečenice

- 102) [O lijepoj Toti] *Ona kao da se tiho kreće samo ukrašavajući svijet.* (44; ovdje je načinska komponenta izražena uvodnim *kao*; v. primjer 104)
- 103) [Uspomene] *Kao što su Trnoružici uklanjali vreteno, tako je njemu njegova baka uklanjala igračku-konja.* (58)
- 104) [Iznenadni susret s jednom uspomenom] *Kao kad noćni leptir zapne u zavjesama pa ga faktor iznenađenja pretvori u čudovište.* (85; v. primjer 102)
- 105) [Opis jedne skulpture] *Tako zanosno kao što se ova mlada skli-začica miče na svojim rodlicama ne miče se niti jedna druga okamenina.* (87)
- 106) [Uspomena na jednu staru poštenu sluškinju] *Te dragocjene ruke gotovo su toliko igrale u mom nasljeđu kao one koje su ga sticale.* (132)
- 107) [Autorica o sebi] *Ja sam zaljubljenik Božića, kao što već može biti osoba frustriranog djetinjstva i šumske [...] čudi.* (164)⁷
- 108) [Jedan kipić] *realističan, neprivlačan [...], lutkast, kako se već hoće, iz doba porculanskih lutaka.* (180)
- 109) [U vezi s nekim uspomnama] *Kako su me bogato opskrbili oni koji su obzirno hodali po podu Totine kuće.* (196)
- 110) [O biblioteci] *Odlučila sam stoga da te knjige ne slažem drugačije nego što je Borges podijelio životinje [...]* (208)

6.9. Kvantitativne rečenice

- 111) [Majčine ruke, nakon boravka u bolnici] *Toliko su, kad bi nas se oslobodile, bile duge, nježne, glatke i fine.* (143)
- 112) [Krajolik na jednoj skulpturi] *On je do te mjere lišen ljudske prisutnosti koliko ga ono odozgo jače pritište [...]* (145)
- 113) [O zanimljivim godištima starih časopisa] *Ali teško je vjerovati koliko su ona nepotrošiva.* (192)
- 114) [Duhoviti komentar očiju plišanog medvjedića] *Koliko su puta ispadale, koliko im se puta žica za uticanje popravljala [...] toliko su oči dobivale na izrazu mudrosti i iskustva.* (194)

⁷ "Čestica" već ovdje pojačava argumentaciju vremenskom komponentom dovršenosti ("već otprije se zna" ili slično). V. o tome Tekavčić 1989: § 17.7.3 i § 17.7.5.

7. Granični i nejasni primjeri; rečenice s više mogućih interpretacija

Ovo je izbor primjera najavljenih na svršetku § 1.

7.1. U nekoliko je slučajeva glagol zavisne rečenice u participiju na -ći, koji omogućava više tumačenja.

115) [Autoričina baka] *Hranila je siromašne i oporavljala epileptičare, nikada ništa o tome ne govoreći.* (32)

Transformacijom implicitnoga u eksplicitni glagolski oblik dobivamo rečenicu koja se može konstruirati kao kopulativna (*i nikada više o tome nije govorila*; usp. nepravilno: *bez da je* itd.), pa i koncesivna (*iako ništa* itd.), ili rečenica uvedena veznikom *a* (*a nikada ništa o tome nije govorila*), koja nam se čini najprihvatljivija.⁸

116) [V. pr. 102] I ovdje interpretacija može biti kopulativna (*i samo ukrašava svijet*), posljedična (*tako da samo ukrašava svijet*), a i konkluzivna s instrumentalnom komponentom (*pa time samo ukrašava svijet*), što bismo prihvatili kao najbolju interpretaciju s obzirom na kontekst.

117) [Ukrasni tanjuri] *Oni [...] sudjeluju u "maloj povijesti" dana, nagrađujući za pojeden obrok [...]* (79)

Moguće su interpretacije analogne prethodnima: kopulativna (*i nagrađuju*), uzročna (*zato jer nagrađuju*), načinska (*tako što nagrađuju*) ili konkluzivno-instrumentalna (*pa time nagrađuju*), i ovdje najprihvatljivija.

⁸ Kako smo iznijeli u ranijim radovima (Tekavčić 1980: 3–5, 1989: §18.6.1.) vrlo često veznik *a* nije ni kopulativan (kao *i*) ni adverzativan (kao *ali*), nego povezuje sadržaje koji nisu ni suprotni nego samo različiti. Tipičan je primjer uzrečica *Ječam trči, a rakija viče*, gdje *a* nije kompatibilno ni s *i* ni s *ali*. Gramatika Težak-Babić (1992: 223) svrstava u suprotne rečenice tri različita tipa, uvedena veznicima *a* (*Jedni patriotizmom kuće grade, a drugi koru glođu*), *ali* (*Nebo se razvedrilo, ali je sunce već zapalo*) i *nego* (*To mu zapravo i nije bilo pravo ime, nego se on zvao mnogo otmjenije*), s očitim razlikama logičko-semantičke, pa i formalne prirode (za razliku od drugih dvaju veznika, *a* ne dopušta enklitike). Katičić (1986) kaže doduše (§ 476) da značenje *a* može izbljediti pa riječ služi samo za povezivanje, ali odmah dodaje da *a* tako postaje suprotni veznik. S time se ne možemo složiti, to više što neposredno prije (§§ 474 i 475) autor donosi više primjera u kojima nema nikakve suprotnosti, nego se u mnogima od njih nalazi čak i izraz pribrajanja, npr.: *Krivda vas boli, a to je i pravo* (Šenoa), *Jer ipak je Janica bila dobra, a i mlada je bila* (Kolar), *Priroda je lijepa, a pred veče osobito* (Kaleb), *Uzeo u torbu luka i kruha, u usta nasuo baguša, a povrh toga zapalio i lulu* (Kolar).

118) [Dvije zelene vaze] *One "rade" na principu metafore, pripisujući anorganskoj tvari organska svojstva i funkciju.* (122)

Ovdje je teško odlučiti se između načinske i instrumentalne perifrize (*tako što pripisuju; time što pripisuju*), jer se obje čine jednako opravdanim. Ipak bismo se priklonili drugoj interpretaciji.

119) [Isti kontekst] *No pripadajući tom općem rodu ove se moje vaze izdvajaju* [nekim svojstvima: oblikom, visinom P. T.] (122)

U ovom je primjeru opravdana samo koncesivna perifriza (*iako pripadaju* itd.).

7.2. Nagovještaj mogućega višeg stupnja, prema formuli *A ako ne (čak) i B* ili *A možda čak i B*, što je izrečeno pogodbenim periodom, nalazimo u ova dva primjera:

120) [Opis života u nekadanjem internatu] *To je trajalo tjednima, ako ne mjesecima.* (60)

121) [Stari komad tkanine] *On vjerojatno ide u tisuću osamsto i sedamdesete godine, ako ne i nešto ranije.* (172)

7.3. Zanimljivo je usporediti ta dva primjera s ovim, koji je završna rečenica opisa ljepote i jednostavnosti, gotovo odricanja, staroga karafindla:

122) *Ali čemu smjera askeza nego krajnjem užitku?* (118)

I ovdje se mjesto *nego* može upotrijebiti *ako ne*, ali ipak ima jedna bitna razlika: u 122, naime, moguće je i *nego* i *ako ne*, dok u 120 i 121 *nego* ne bi bilo moguće: **tjednima nego mjesecima, *u tisuću* itd. *nego i nešto ranije*. To je tako zato, što se u 120 i 121 radi o nagovještaju mogućega višeg stupnja, dok u 122 imamo retoričko pitanje kao maskirani izraz restrikcije (*čemu nego? – ničemu nego – samo*).

7.4. Idući primjer u svojem zadnjem dijelu sadrži zanimljivu dvosmislenost (ambigvitet):

123) [Izgled terena oko prezidanske kuće] *Sjećam se voćnoga hlada [...] ali još više pravilnoga rasporeda u tom voćnjaku: šetnica i rundela, cvijeća sađenog oko stabala. Kako se priroda primicala kući, tako joj je bilo red poštovati.* (83)

Zadnji period (*Kako [...] tako*) izražava progresivnu proporciju i može se aktualizirati na tri načina: načinski, u skladu s formalnom stranom, kvantitativno (*Koliko [...] toliko*) i vremenski (= *Što više [...]*)

to više). Iz cijeloga konteksta proizlazi da je kvantitativna aktualizacija najprimjerenija.

Dvosmislen je i dativ *joj*, koji se naravno odnosi na prirodu: to može biti posvojni dativ, a (neizrečeni) subjekt su onda ljudi, ukućani (koji su morali poštovati prirodin red, tj. red prirode), ili deontički dativ s prirodom kao subjektom (tj. priroda mora poštovati red; usp. npr. *tebi je više raditi* = ti moraš više raditi). Budući da su vrt uređivali ukućani, druga je interpretacija prihvatljiva.

7.5. I naš je zadnji primjer sintaktički zanimljiv. To je duhoviti završetak pasusa o nekadanjim igračkama, među koje spada naravno i plišani medo (poznat nam već iz pr. 114).

124) *Mnoge su starinske igračke našle azil u mojoj kući [...] Brojnim sam porculanskim lutkama pomagala natrag do pune ljepote. Ali jedino crni medo, koji je neću reći prezidanske krvi, ali prezidanske dlake, polaže pravo na moj zimski san.* (195)

Ovaj prilog smjera *natrag* uključuje “dubinski” glagol povratka pa je tako svojevrsna elipsa. Mnogo je upadljivija, međutim, druga elipsa, ona u adverbzativnom periodu *neću reći prezidanske krvi, ali prezidanske dlake*, jer uz negaciju u prvoj rečenici druga rečenica, uvedena veznikom *ali*, u pravilu ne može biti eliptična.⁹

8. Statistički podaci

Na kraju ovoga rada bit će zanimljiva i statistika pojedinih tipova zavisnih rečenica (ukupno 631 primjer). Evo je:

– odnosne	203 primjera
– objektne	110 primjera
– vremenske	97 primjera
– uzročne	57 primjera
– subjektne	32 primjera

⁹ Adverbzativno koordinirane rečenice izražavaju suprotnost, ali ne ukidaju prvi iskaz (*Lijepa je, ali je glupa*) pa ako je prva rečenica afirmativna, elipsa glagola u drugoj je moguća (*Lijepa je, ali glupa*). U onom što nazivamo supstitutivnom koordinacijom, naprotiv, prvi se iskaz ukida (otuda negacija), a i u njima je elipsa moguća (*Nije lijepa nego je ružna* → *Nije lijepa nego ružna*). Ako je pak u adverbzativnoj koordinaciji prva rečenica niječna, elipsa glagola u drugoj rečenici normalno nije prihvatljiva (*Nije lijepa, ali je pametna* → **Nije lijepa, ali pametna*), pa je zato primjer 124 upadljiv. V. za to Tekavčić 1978. i Tekavčić 1990: 11–12.

- namjerne 30 primjera
- načinske 26 primjera
- pogodbene 15 primjera
- dopusne 13 primjera
- posljedične 13 primjera
- predikatne 12 primjera
- kvantitativne 8 primjera
- adekvatnosne 2 primjera

Ovomu valja dodati 13 nejasnih, graničnih itd. primjera (v. poglavlje 7).

9. Zaključak

Izbor primjerā morao je zadovoljiti dva kriterija, jezični i izvanjezični. Prvi je kriterij nalagao da izaberemo primjere koji će biti ilustrativni, a ujedno, kognitivno rečeno, “prototipski” (da u tome nismo posve uspjeti svjedoči § 7). Drugi kriterij usko je povezan sa sadržajem korpusa, jer su *Krhotine* Željke Čorak izvanredno bogate svakovrsnim refleksijama, asocijacijama, a prije svega uspomenama i evokacijama, ne uvijek potpuno dostupnima onim čitateljima koji u sve to nisu upućeni, nego se s tim svijetom susreću prvi put. Nadamo se da je predstavljani izbor bar u glavnim crtama zadovoljio oba kriterija. Naša je želja da to bude temelj i polazište za daljnji studij toga neiscrpivog korpusa.

Literatura

Čorak, Ž., 1991: *Krhotine, Prilog poznavanju hrvatske provincije u devetnaestom stoljeću*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.

Katičić, R., 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU – Globus, Zagreb.

Peti, M., 1979: *Predikatni proširak*, HFD, Zagreb.

Tekavčić, P., 1978: Sintassi e semantica nella coordinazione avversativa e sostitutiva, *Linguistica*, 18, 237–238.

Tekavčić, P., 1980: O nekim posebnim tipovima rečenica, *Strani jezici*, 1, 2–13.

Tekavčić, P., 1982: Definicije i klasifikacije rečenica i perioda u našim suvremenim udžbenicima talijanskog jezika, *Strani jezici*, 3–4, 121–136.

Tekavčić, P., 1987: Frasi dipendenti performative nell'istoromanzo, u: *Romania et Slavia Adriatica*, Festschrift für Žarko Muljačić, Hamburg, 373–388.

Tekavčić, P., 1998: Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv. *čestica* u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku, *Rad JAZU*, 428, 127–194.

Tekavčić, P., 1998: O jednoj posebnoj vrsti rečenica, na jednom zanimljivom korpusu, *Suvremena lingvistika*, 45–46, 65–70.

Težak, S., i S. Babić, 1992: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

LE PROPOSIZIONI DIPENDENTI NEI FRANTUNI DI ŽELJKA ČORAK

Riassunto

L'articolo studia i tipi di proposizioni dipendenti (soggettive, predicativa, oggettive, attributive ed avverbiali) nel magnum opus della eminente personalità della cultura croata contemporanea, esaminando oltre alla sintassi anche i versanti semantico, pragmlinguistico e testuale.

DEPENDENTS PHRASES IN THE FRAGMENTS OF ŽELJKA ČORAK

Summary

The article examines the types of dependent phrases in the famous book of memories of the eminent Croatian historian of art and writer, analyzing also the semantic, pragmatic and textual structures.

Ključne riječi: zavisne rečenice, sintaksa, semantika, pragmlingvistika, lingvistika teksta

Parole chiave: proposizioni dipendenzi, sintassi, semantica, pragmlinguistica, linguistica testuale

Key words: dependent phrases, syntax, semantics, pragmatics, text linguistics